

नेपालको संघीय संसदमा महिलाको सहभागिता: एक विश्लेषण

निनी रेमा रुम्दाली राई

उप- प्राध्यापक

राजनीतिशास्त्र

पद्मकन्या बहुमुखी क्याम्पस

ninirema2076@gmail.com

Received: May 13, 2024 Revised: August 9, 2024 Accepted: September 22, 2024

१. परिचय (Introduction)

प्रजातान्त्रिक शासन व्यवस्थामा जनताहरूले आफैँ आफ्नो लागि शासन गर्ने भएको हुँदा आफ्ना जनप्रतिनिधिहरू मार्फत शासन गर्दछन् । जनताबाट निर्वाचित प्रतिनिधिहरूले संवैधानिक मान्यताभिन्न रहेर गरिने शासन व्यवस्था नै संसदीय शासन व्यवस्था हो । संसदीय प्रणालीको विकास बेलायतबाट शुरु भएको हो । त्यसैले बेलायतलाई संसदीय व्यवस्थाको जननी मानिन्छ । संसद भन्नाले कुनै पनि विषयमा छलफल गर्नका निम्ति बैठक वा सम्मेलन गर्नुलाई बुझाउँछ । संसद जननिर्वाचित सदन हो । यसले सरकारी ऐन कानून पारित गर्दछ । यसको माध्यमबाट जनताहरू अप्रत्यक्ष तरिकाबाट शासनमा सहभागी हुन्छन् (Griffith, 1989) ।

प्रतिनिधिमूलक लोकतन्त्रले सबै मतदाताहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने भएकाले महिलाहरूले राजनीतिको प्रतिनिधित्व गरिरहेको हुन्छ । तसर्थ महिला सांसदहरू कानून बनाउन संसदमा सहभागी भएका हुन्छन् (Griffith, 1989) र यस्तो कानून संसदीय मूल्य र मान्यताका आधारमा बनाइन्छ । बेलायतको संसदले Roman Law and Rule of Law को अनुसरण गरेर कानून बनाउँछ । (Sturgis, 1952) । यसरी नै नेपालको सन्दर्भमा संसदमा कानून बनाउँदा सामाजिक परम्परालाई पनि स्वीकार गरिएको छ (Bennett & Singh, 1969) । जनप्रतिनिधिहरूले सबै मतदाताहरूको दैनिक आवश्यकताको समाधान गर्ने काम संसदको बैठकमा छलफल गरी समाधान गर्दछन् (Johari, 1989) ।

नेपाली समाजमा छोरा र छोरी दुवै समान हुन भने पनि व्यवहारमा समानता देखिदैन । महिलाहरूलाई पैतृक सम्पत्तिमा छोरा सरह कानुनी अधिकार संविधानमा उल्लेख भए पनि व्यवहारिक हुन सकेको छैन (Ghimire, 1977) । यसको परिणाम नेपाली समाजमा लैङ्गिक विभेदको अन्तर देखिएको छ साथै पुरुषको तुलनामा महिलाहरूको राजनीतिक सहभागिता न्यून भएकाले समावेशीकरणको माध्यमबाट नेपाली महिलाहरूलाई संसदमा सहभागी बनाउन आवश्यक छ (Shrestha & Hachhethu, 2002) । नेपालमा महिलाहरूलाई राजनीतिमा सहभागिता गराउनको लागि पर्याप्त शिक्षा र राजनीतिक सामाजिकीकरण साथै राजनीतिक सहभागिता गराइएको छैन । महिला सांसदहरूले लैङ्गिक विभेद न्यूनीकरण गर्न आफ्नो राजनीतिक दल र निर्वाचन क्षेत्रलाई दबाव दिएका छन् । यसको समाधानको लागि समावेशीकरण र सकारात्मक विभेदको माध्यमबाट संसदमा महिलाहरूको संख्या वृद्धि गर्नु पर्ने सुझाव दिएका छन् (Sawer, et al., 2006) । महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि भएमा महिलासँग सम्बन्धीत विभिन्न विधेयकहरू पारित गर्न सजिलो हुन्छ । साथै महिलाहरूको राजनीतिक सहभागिता भएर लैङ्गिक समानता कायम गर्न सकिन्छ । यसरी नै नीति निर्माण तहमा महिलामैत्री नीति बनाउन सहज हुन्छ (Ballington & Karma, 2005) ।

महिलाहरूलाई राजनीतिमा सहभागिता गराउनका लागि पर्याप्त शिक्षाको आवश्यकता पर्ने हुँदा महिलालाई शिक्षामा सहज पहुँचको व्यवस्था हुनु पर्दछ । यसले राजनीतिक सामाजिकीकरण गराउन सहयोग पुऱ्याउँछ (Vaidya, 2011) । महिलाहरूले शिक्षाको अवसर पाउन नसक्नुमा पितृसत्तात्मक सोच साथै सामन्ती सामाजिक प्रथाको प्रभाव हो भनी बुझ्न सकिन्छ (Aijaz, 2008) । गुणस्तर शिक्षाको अभाव भएकाले नेतृत्व तहमा पुगेका महिलाले सक्षम नेतृत्व गर्न सकेको देखिएन (Agbalajobi, 2010) । पुरुष सरह नै महिलाहरूको पनि समानप्रतिनिधित्व संसदमा गराउन सकेमा महिलाहरूको समस्या समाधान गर्ने नीति निर्माण हुनसक्छ (Ruedin, 2012) । अन्य देशहरूको तुलनामा बेलायत, फ्रान्स, अमेरिका जापानको महिलाहरूको संसदमा न्यून प्रतिनिधित्व रहेको छ । तसर्थ विकसित देशमा पनि महिलाहरूको संसदमा समान प्रतिनिधित्व हुन सकेको छैन (Rosen, 2013) । नेपालको संविधानसभामा महिलाहरूको संख्या वृद्धि भए पनि महिला सांसदहरू वर्गीय र जातीय आधारमा विभाजित भएको पाइन्छ (Khakhurel, et.al., 2011) । यसरी नै भारतीय संसदमा पनि महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि भए पनि जातीय र वर्गीय आधारमा विभाजित भएको देखिन्छ (Rai, 1999) । तसर्थ नेपाल र भारतको संख्यात्मक संसद भएको छ गुणात्मक हुन सकेको छैन (Vaidya, 2006) । यसको मुख्य कारण महिला सांसदहरूमा शिक्षाको कमी साथै आर्थिक स्रोत साधनमा पर्याप्त पहुँच छैन (Acharya, 1979) । यसकारण महिलाहरूको सशक्तीकरणका लागि कोटा प्रणाली लागु गर्नु पर्ने सुझाव दिइएको छ (Acharya & Bennett, 1981) ।

यसरी नै विकसित देश र विकासशील देशका महिलाहरूको राजनीतिक सशक्तीकरण हुनु आवश्यक छ । यसले गुणस्तर नेतृत्व बनाउन सहयोग पुऱ्याउँछ । तसर्थ नेपालको महिला राजनीतिमा प्रभावकारी नेतृत्व हुन सकेको छैन (Acharya, 2016) । राजनीतिक चेतनाको विकास गराउन राजनीतिक सशक्तीकरणले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने भएकाले राजनीतिक सशक्तीकरणलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ । संसदमा महिलाहरूको संख्या वृद्धि हुँदा राजनीतिक सशक्तीकरण हुन सक्तैन (Siaroff, 2000) । विश्वका विभिन्न देशहरूमा महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि भए पनि प्रभावकारी कानुन निर्माण हुन सकेको छैन साथै गुणस्तर नेतृत्व हुन सकेको छैन । यसरी नै महिला सांसदमा एकताको भावना हुन सकेको छैन । वि.सं. २०१५ सालको संसदीय आम निर्वाचनमा २ जना महिला सांसद प्रतिनिधि सभा र राष्ट्रिय सभामा निर्वाचित भएका छन् । वि.सं. २०४८ सालको संसदीय आम निर्वाचनमा प्रत्यक्ष तर्फ १० जना महिलाहरू निर्वाचित भए । वि.सं. २०५१ को मध्यावातिको संसदीय निर्वाचनमा प्रत्यक्ष तर्फ ८ जना निर्वाचित भए । वि.सं. २०५६ को संसदीय आम निर्वाचनमा प्रत्यक्षतर्फ १० जना महिला सांसदहरू निर्वाचित भए । वि.सं. २०६४ सालको संविधानसभाको निर्वाचनमा प्रत्यक्षतर्फ ३० जना समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीबाट १६१ जना महिला सांसदहरू निर्वाचित भए । वि.सं. २०७० को आम निर्वाचनमा नेपालको संसदमा प्रत्यक्ष निर्वाचित, समानुपातिक निर्वाचित र मनोनित गरी जम्मा १७६ जना छन् (रिसाल, पोखरेल, २०७५) । वि.सं. २०७४ को आम निर्वाचनमा संघीय संसदमा ९१ जना महिलाहरू निर्वाचित भए २२ जना मनोनित गरी जम्मा ११३ जना सांसद महिलाहरू निर्वाचित भएको देखिन्छ । नेपालको संविधानले ३३% महिलाहरूलाई संसदमा निर्वाचित गराउने लक्ष्य (३३.८३%) प्राप्त भएको छ । यसरी नै वि.सं. २०७९ आम निर्वाचनमा संघीय संसदको २७५ सीटमा ९१ जना महिलाहरू निर्वाचित भएका छन् मनोनित गरी जम्मा १०७ जना महिला सांसदहरूले संघीय संसदमा प्रतिनिधित्व गरेका छन् (निर्वाचन आयोग, २०७९) । यी महिलाहरूले आफ्ना मतदाताका अधिकार, सार्वभौमसत्ता र दैनिक समस्याको समाधान गर्नका लागि कसरी प्रतिनिधित्व गरिरहेका छन् भनी यो शोध अनुसन्धान लेखले अध्ययन गरेको छ ।

२. समस्याकथन (Statement of Problem)

यस अनुसन्धान लेखले नेपालको संघीय संसदमा महिलाको सहभागिताको बारेमा अध्ययन गर्न खोजिएको छ। नेपाल लगायत विश्वका धेरै देशहरूमा महिलाहरूको राजनीतिमा न्यून सहभागिता भएकाले संयुक्त राष्ट्रसंघले चीनको बेइजीङमा चौथो विश्व महिला सम्मेलनबाट बेइजीङ प्लेटफर्मका माध्यमबाट सकारात्मक विभेदको प्रक्रिया अपनाएर आरक्षण प्रणालीको माध्यमबाट ३३% कोटा प्रदान गर्ने संवैधानिक व्यवस्था गरिएको छ। तर समानुपातिक प्रतिनिधित्वको आधारमा UN Women ले ५०% को लैङ्गिक समानता कायम गराउने अवधारणा भएकाले कोटा प्रणाली र समानुपातिक प्रतिनिधित्व बीच विवाद रहेको छ। Inclusive Approach / Gender Quota Model ले महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि भयो तर राजनीतिक सशक्तीकरण र कानून कार्यान्वयन गराउने क्षमता कमजोर रहेको देखिन्छ (Beveridge, 2000)। संसदमा महिलाहरूको संख्या वृद्धिले महिलासँग सम्बन्धीत विधेयक पारित गराउने संख्या पुगे पनि प्रभावकारी नीति निर्माण बनाउन सकेन। साथै राजनीतिक सशक्तीकरण पर्याप्त हुन सकेन (Asia foundation, 2018)। सहभागिता भन्नाले जनप्रतिनिधिहरू आफ्ना मतदाताप्रति उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता बन्नु हो। समावेशीकरण प्रभावकारी भएमा सहभागिता अर्थपूर्ण बन्न सक्दछ। अधिकांश महिलाहरू सामाजिक सांस्कृतिक रूपले बहिस्करणमा परिरहेकाले विभिन्न प्रकारका हिंसा भइरहेको छ (Dovi, 2009)।

नेपालका महिला सांसदहरूले वर्तमान अवस्थामा समानुपातिक प्रतिनिधित्व ५०% र कोटा प्रणाली ३३% कुन विषयलाई मान्यता दिने भनी सुनिश्चित नभएकाले नेपालमा पनि ३३% कोटाका विषयमा विवाद भइरहेको छ (Pandey, 2019)। यो कोटा प्रणाली एक साधन मात्र हो यसको माध्यमबाट लैङ्गिक समानता कायम गर्न खोजिएको छ। यसले लैङ्गिक समानतालाई प्राथमिकता दिएको छ। तसर्थ राजनीतिक सशक्तीकरण पर्याप्त हुन सकेको छैन। विश्वका विभिन्न महिलाहरूले महिला आन्दोलन गरेपछि महिलाहरूको राजनीतिक सहभागिता वृद्धि गर्नका लागि आरक्षण प्रणालीको व्यवस्था गरिएको हो। महिलाको राजनीतिक सशक्तीकरण गर्नको लागि आरक्षण प्रणाली अपनाइएको छ। यस आरक्षण प्रणालीले महिलाहरूलाई लैङ्गिक समानता र राजनीतिक प्रतिनिधित्व गराउन सहयोग पुऱ्याएको छ। आरक्षण प्रणालीले महिलाहरूको राजनीतिक सशक्तीकरण पर्याप्त गर्न सकेको छैन। तसर्थ नेपालको संसदमा महिलाहरूको प्रतिनिधित्व Substantive Representation देखिएको छ (Krook, 2007)।

यही विषयलाई यस अनुसन्धान लेखले समस्या कथनको रूपमा पहिचान गरेको छ। नेपालको संसदमा महिलाहरूको न्यून प्रतिनिधित्व रहेकाले त्यसको समाधानको लागि सकारात्मक विभेदको माध्यमबाट आरक्षण प्रणालीको माध्यमबाट ३३% कोटा तोकिएको छ। तर नीति निर्माण तहमा कमजोर भूमिका देखिएको छ। नेपालको संसदमा महिलाहरूको संख्या वृद्धि भएर महिलासँग सम्बन्धीत विधेयक पारित गर्न सहज भए पनि कार्यान्वयन पक्ष कमजोर देखिएको छ। संसदले बनाएका कानूनहरूको कार्यान्वयन कमजोर हुनुमा विभिन्न सामाजिक परम्परा मूल्य मान्यता र सोच भएकाले हो। यही परम्परालाई सबैले स्वीकार गर्दा सामाजिक परिवर्तन हुन सकेको छैन तसर्थ नेपालमा कानून बने पनि कार्यान्वयन पक्ष कमजोर रहेको देखिन्छ भने नीति निर्माण गर्दा विश्लेषण पक्ष कमजोर बनेको देखिन्छ (Lotter, 2017)।

यस अनुसन्धान लेखले नेपालको संघीय संसदमा सहभागी भएका महिलाहरूको सहभागिताको अवस्था र बुझाइको पहिचान गरिएको छ। वर्तमान संविधानले सुनिश्चित गरेको राजनीतिक समावेशीकरणको ३३% सीटमा महिलाहरूको संसदमा सहभागिता भए पनि नेपाली

आम महिलाहरूको जीवनमा किन परिवर्तन आउन सकेको छैन ? महिला सांसदहरूले सहभागितालाई कसरी बुझेका छन् भनी यो अनुसन्धान लेखको समस्या रहेको छ ।

३. शोध प्रस्ताव सम्बन्धी अनुसन्धान प्रश्नहरू : (Research Questions)

यस अनुसन्धान लेखको समस्या पत्ता लगाउनका लागि सान्दर्भिक प्रश्नहरू बनाइएको छ । पहिचान गरिएका समस्याको समाधान गर्नका लागि निम्न लिखित अनुसन्धान प्रश्नहरू तल बुँदागत प्रस्तुत गरिएको छ ।

- महिला सांसदहरूको संघीय सांसदमा सहभागिताको के कस्तो अवस्था छ ?
- महिला सांसदहरूले संसदको बैठकमा कसरी सहभागिता जनाइरहेका छन् ?
- किन कोटा प्रणाली र समानुपातिक प्रतिनिधित्व बीच विवाद रहेको छ ?

४. उद्देश्य (Objective)

यस शोध अनुसन्धान लेखले नेपालको संघीय संसदमा महिलाहरूको प्रतिनिधित्वबारे अध्ययन गर्न खोजिएको छ । संविधानले व्यवस्था गरेको समावेशी आरक्षणमा महिलाहरूको ३३% प्रतिनिधित्व संसदमा भइसकेको छ । यस अनुसन्धान लेखको उद्देश्यहरूलाई तल बुँदामा प्रष्ट पारिएको छ ।

- संघीय संसदमा महिला सांसदहरूको प्रतिनिधित्वको बारेमा अध्ययन गर्ने ।
- महिला सांसदहरूको प्रतिनिधित्वको मूल्य र मान्यताबारे विश्लेषण गर्ने ।
- महिला सांसदहरूले संसदको बैठकमा कस्तो अवसर र चुनौतीहरूको अनुभव गरेका छन् वर्णन गर्ने ।

५. पूर्वकार्य समीक्षा (Review of Literature)

२० औं शताब्दीमा महिला राजनीतिको वैचारिक आन्दोलन शुरु भएको हो । यस आन्दोलनले महिलाहरूलाई पुरुष सरह राजनीतिक अधिकार प्रदान गरेको हो । यसरी नै दोस्रो लहरले महिला राजनीतिको लागि स्थापना भएको संघ संगठन र महिला संघको स्थापना गर्नु पर्ने सैद्धान्तिक अवधारणा ल्याएको हो । तेस्रो लहरको महिलाको राजनीतिक अधिकारले विभिन्न विशेषता, विविधता भएका कमजोर र तल्ला वर्गका महिलाहरूको अधिकारको सुनिश्चित गरेको पाइन्छ (Acharya, 2068) । नारीवादी उदारवादी सिद्धान्तले लैङ्गिक समानताको लागि संविधान र कानूनमा परिवर्तन हुनुपर्ने सुझाव दिए । यस्तो सुझाव प्रतिनिधित्वको सिद्धान्त मध्ये समसामयिक प्रतिनिधित्व र समतामूलक प्रतिनिधित्व सिद्धान्तको आधारमा संयुक्त राष्ट्रसंघले चौथो विश्व महिला सम्मेलन चीनको बेइजिङमा गराएर विश्वका महिलाहरूलाई अधिकार सम्पन्न गराएको हो । बेइजिङ घोषणा पत्रले महिलाहरूसँग सम्बन्धीत १२ वटा बुँदाहरूलाई सन् १९९५ मा पारित गरेको छ । यी १२ वटा महिला सम्बन्धी अधिकारलाई बेइजिङ प्लेट फर्मको रूपमा सार्वजनिक गरिएको छ (BEP, 1995) ।

पाकिस्तानको राष्ट्रिय संसदमा महिलाहरूको राजनीतिक सशक्तीकरण गर्नका लागि ३०% महिलाहरूलाई राजनीतिक सहभागिताको लागि आरक्षण दिनु पर्ने प्रस्ताव पारित गरेपछि राष्ट्रिय संसदमा ३०% महिलाहरूको सहभागिता गराउने कार्य बेइजिङ प्लेट फर्मको निर्णय अनुसार भएको छ । यही बेइजिङ प्लेट फर्मको निर्माण अनुसार संयुक्त राष्ट्र संघका सदस्य देशहरूले संसद र सरकारमा महिलाको राजनीतिक सहभागिता बृद्धि गराउन सफल भएको छ । संयुक्त

राज्य अमेरिकामा पनि तल्लो सदनमा महिलाहरूको संख्या वृद्धि सन् २०१५ मा २६.४% पुगेको देखिन्छ । यसरी नै पाकिस्तानको राष्ट्रिय संसदमा महिलाको नेतृत्व विश्वभरी २५ औं स्थानमा रहेको छ । पाकिस्तानी महिलाहरूको संसदमा सकारात्मक विभेदका माध्यमबाट पाकिस्तानको महिलाहरूको संसदमा प्रतिनिधित्व गराएर राज्यको नीति नियम पाकिस्तानी महिला मैत्री बनाउन सफल भएका छन् । तसर्थ पाकिस्तानी महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि हुन वित्तिकै त्यहाँ उनीहरूले संसदबाट प्रभावकारी ऐन कानून बनाएका छन् । उनीहरूले Hudood ordinance प्रस्ताव संसदमा पेश गराए । यो अध्यादेश मुस्लिम धर्मको Spirit मा आधारित रहेको छ । यस्तो अध्यादेश जारी गरी पाकिस्तानी महिलाहरू माथि हुने सबै प्रकारको विभेद र हिंसा न्यूनीकरण हुदै गएको छ (Sterken & Zia, 2015) । बंगलादेशको महिलाहरूलाई राजनीतिक आरक्षण दिएपछि संसदमा संख्या वृद्धि भयो तर प्रभावकारी नीति निर्णय बनाउन सकेका छैन त्यहाँको सामाजिक सांस्कृतिक पक्षले अवरोध पुऱ्याएको छ (Pandey, 2008) ।

संयुक्त राष्ट्रसंघ अन्तर्गत सकारात्मक विभेदको प्रक्रियाका माध्यमबाट बेइजीड प्लेट फर्मको निर्णय कार्यान्वयन गराउने भएकाले पाकिस्तानको संसदमा पाकिस्तानी महिलाहरूको संख्या वृद्धि गर्नका लागि सकारात्मक विभेदको माध्यमबाट आरक्षण गरिएको बुझिन्छ । यसको प्रभाव धेरै देशहरूमा महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि भएको देखिन्छ । यस्तो संख्या वृद्धिले संसदमा महिलाहरूको समस्या समाधान गर्ने विधेयक पारित गर्न सजिलो भएको छ । यसरी नै महिलाहरूको राजनीतिक सहभागिता र प्रतिनिधित्व गराउनका लागि Fast track कोटा प्रणाली विश्वका विभिन्न देशहरूमा कार्यान्वयन भएको छ । यसैको माध्यमबाट महिलाहरूको राजनीतिक सशक्तीकरण र सहभागिता गराउन सजिलो भएको छ । यसले समानताको सिद्धान्तप्रति त्यति ध्यान दिँदैन । महिलाहरूको समस्या पुरुष सांसदबाट समाधान नहुने भएकाले महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि गरी महिलासँग सम्बन्धीत विधेयक पारित गराउनको लागि यस्तो माध्यम अपनाइएको हो । सबैभन्दा बढी महिलाहरूको संसदमा प्रतिनिधित्व अफ्रिकी देशहरू र Nordics countries मा रहेको पाइन्छ । महिलाहरूलाई राजनीतिक सशक्तीकरण गराउनको लागि संवैधानिक र कानूनी रूपमा प्रदान गरिएको आरक्षण प्रणाली विवादित रहेको छ (Dahlerup, 2005) ।

अष्ट्रेलियाको लेबर राजनीतिक पार्टीले त्यहाँको संसदमा महिलाहरूको संख्या वृद्धि गर्नका लागि सकारात्मक विभेद नीति कार्यान्वयन गराएको देखिन्छ । अष्ट्रेलियाको राजनीतिक दलहरूले राजनीतिक समावेशीकरण गर्नका लागि सकारात्मक विभेद अपनाएर महिलाहरूलाई उम्मेदवार बनाएका छन् । त्यहाँको संघीय संसदमा संख्या वृद्धि गरी लैङ्गिक समानता कायम गर्नका लागि विभिन्न राजनीतिक दलहरूको उम्मेदवार बनाएका छन् । समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली लागु गरी त्यहाँका महिलाहरूलाई उम्मेदवार बनाएर त्यहाँको संसदमा महिलाहरूको समानुपातिक प्रतिनिधित्व गराउने कार्य भएको बुझिन्छ । यसरी नै लैङ्गिक समानता कायम गर्ने, सामाजिक सुरक्षा कायम गर्ने र शिक्षामा समान अवसर कायम गराउने प्रयास गरिएको छ (Sawer & Simms, 1984) । अष्ट्रेलियामा महिलाहरूको राजनीतिक अधिकारको कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा सकारात्मक विभेदलाई कार्यान्वयन गरिएको छ । भारतको संसदीय राजनीतिमा महिलाहरूको प्रतिनिधित्व न्यून भएकाले त्यहाँ सकारात्मक विभेदको आधारमा आरक्षण प्रदान गरिएको छ । यसरी भारतमा बेइजीड प्लेट फर्म कार्यान्वयन भएको छ । भारतीय महिलाहरूलाई राजनीतिक सशक्तीकरणका लागि ५४५ सिट मध्ये ३३% आरक्षण दिँदा १८२ सीटमा निर्वाचित भए । तसर्थ भारतको राजनीतिमा महिला सहभागिता वृद्धि हुनुमा बेइजीड प्लेट फर्म र सकारात्मक विभेदको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको देखिन्छ (Rai, 1999) ।

नेपालमा महिलाहरूको संसदमा न्यून प्रतिनिधित्व भएकाले महिला सम्बन्धी कानून बनाउन सकिएन । यसको असर नेपाली समाजमा लैङ्गिक विभेद देखियो । यसले गर्दा महिलाहरूमाथि लैङ्गिक हिंसा र बलात्कारको घटना बढेको देखिन्छ । यसले गर्दा सुशासन कायम गर्न सकिएन साथै मानव अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेन । सकारात्मक विभेद र समावेशीकरणको माध्यमबाट महिलाहरूलाई राजनीतिमा आरक्षण गरेपछि महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि भएको छ । तसर्थ महिला सम्बन्धी कानून पारित गर्न सहज भएको छ । यसरी बनाइएका कानूनको व्यावहारिक रूपमा कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । तसर्थ महिलाहरूमाथि हुने विभिन्न हिंसाका घटनाको न्यूनीकरण हुन सकेको छैन (Malla, 2006) । नेपालको राजनीतिमा महिलाहरूको राजनीतिक सहभागिता न्यून रहेको हुँदा चौथो विश्व महिला सम्मेलन चीनको वेइजीङमा भएपछि नेपाली महिलाहरूको संसदमा प्रतिनिधित्व गराउने अन्तर्राष्ट्रिय दबाव परेको बुझिन्छ । संसदमा महिलाहरूको न्यून सहभागिता भएकोले महिलासँग सम्बन्धीत विधेयक पारित गर्न समस्या परेको देखिन्छ । संसदमा महिलाहरूसँग सम्बन्धीत विविध समस्या समाधान गर्न व्यापक छलफल गर्नुपर्ने भएकाले महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि गर्नु आवश्यक देखिएको छ (Pradha, 2005) ।

यसरी नै नेपालको विगतको संसदीय निर्वाचनमा महिलाहरूको न्यून प्रतिनिधित्व भएकाले महिलाहरूको समस्याबारे संसदमा कम छलफल हुन्थ्यो । यसले गर्दा लैङ्गिक असमानता वृद्धि भएकोले नेपाली महिलाहरूले विभिन्न आन्दोलन गरी आफ्नो अधिकारको माग राखेका थिए । नेपालको संसदमा महिलाहरूको न्यून उपस्थितिले महिला सम्बन्धी विधेयकहरू पारित हुन सकेको थिएन । नेपालमा माओवादी सशस्त्र विद्रोह र दोस्रो लोकतान्त्रिक जनआन्दोलन पछि नेपालमा नयाँ संविधान निर्माणसँगै महिलालाई ३३% आरक्षण सिट उपलब्ध गराइएको छ । यसरी संविधान सभाको निर्वाचनमा ३३% महिला निर्वाचित भए । उनीहरूले विभिन्न कानून बनाए पनि नेपाली महिलाहरूको दैनिक समस्या समाधान हुन सकेको छैन (Shrestha, 2011) । नेपालको नयाँ संविधानले महिलाहरूलाई ३३% आरक्षण उपलब्ध गराए पनि नेपाली विविध प्रकारका महिलाहरूको दैनिक समस्या र चुनौती न्यूनीकरण हुन सकेको छैन । विभिन्न प्रकारका सामाजिक परम्परा र कुरीतिका कारण नेपालको संघीय संसदमा महिलाहरूको संख्या वृद्धि भए पनि मुख्य समस्या समाधान हुन सकेको छैन । तसर्थ नेपालमा आरक्षण प्रणाली अवधारणात्मक मात्र रहेको छ । अझै पनि व्यवहारमा कार्यान्वयन हुन सकेको देखिन्न अर्थात् नेपाली महिला सांसदहरूले विभिन्न महिलाहरूको समस्या समाधान गर्ने गरी संसदमा प्रतिनिधित्व गर्न सकेको देखिन्न (Pandey, 2016) ।

संसदको बैठकमा महिलाहरूको समस्याबारे छलफल भइरहँदा कम चासो दिइएको पाइन्छ । यस्तो अवस्थामा महिला सांसदहरूले प्रभावकारी प्रतिनिधित्व गर्न समस्या परेको बुझिन्छ (Pandey, et.al. 1999) । यसरी नै संसदको बैठकमा महिला सांसदहरूले प्रभावकारी भूमिका देखाउन सकेका छैन । महिला सांसदहरूको संख्या कम भएकाले प्रतिनिधित्व गर्ने विषय जटिल भएको बुझिन्छ । तसर्थ महिलाहरूलाई राजनीतिक सहभागिताको लागि समावेशीकरणको प्रक्रिया अपनाउनु पर्दछ (Shrestha & Hachhethu, 2002) । नेपालको संसदमा महिलाहरूको संख्या वृद्धि भए पनि प्रभावकारी सहभागिता हुन सकेको छैन । विभिन्न विधेयक बनाउने विषयमा आपसी छलफल हुन सकेको छैन महिला सांसदहरूमा एकताको भावना पर्याप्त हुन सकेको छैन राजनीतिक दलको विचारधारा र दलको निर्देशनमा विभिन्न विधेयकहरू बनाइने हुनाले महिला सम्बन्धी महत्वपूर्ण विधेयकहरू बनाउन सकिएको छैन । सकारात्मक विभेदको प्रक्रिया अपनाएर महिलालाई राजनीतिमा सहभागिता गराइएको छ । तसर्थ महिला सम्बन्धी

विभिन्न विधेयक पारित भएर कानून पनि ती कार्यान्वयन हुन सकिरहेका छैनन् (Kadel, 2014) ।

६. अनुसन्धान पद्धति (Research Methodology)

Ontology = The Theory of Reality

Multiple Reality अपनाएर प्रतिनिधित्वको सिद्धान्तको आधारमा महिला सांसदहरूको संसदमा सहभागिताको अनुभव बारे Interpretative Research गरिएको छ । विभिन्न महिला सांसदहरूको सहभागिता सम्बन्धी सत्य तथ्य जानकारी Qualitative Research बाट गरिएको छ । विभिन्न महिला सांसदहरूको विभिन्न मूल्य र मान्यता हुने भएकाले सत्य बहुआयामिक हुन्छ तसर्थ प्रतिनिधित्वको अनुभव पनि प्रत्येक महिला सांसदबीच फरक हुन्छन् । यी फरक अनुभवलाई Multiple Reality अपनाएर Interpretative Research गरिएको छ ।

Epistemology = The Theory of Knowledge

यो अनुसन्धान लेख तयार गर्नका लागि प्रतिनिधित्वको सिद्धान्तको आधारमा विभिन्न महिला सांसदहरूसँग अन्तर्वार्ता लिएर सहभागिता सम्बन्धी बहुआयामिक सत्य पत्ता लगाइएको छ । विभिन्न महिला सांसदहरूको सहभागिताप्रति व्यक्तिगत धारणालाई Multiple Knowledge अपनाएर Qualitative Research गरिएको छ ।

Axiology = Theory of Value

Multiple Reality ले Value लाई स्वीकार गर्दछ । प्रतिनिधित्वको सिद्धान्तको आधारमा विभिन्न पार्टीका विभिन्न जातिका महिलाहरूको फरक फरक मूल्यलाई अन्तर्वार्ता लिएर सत्य तथ्य पत्ता लगाइएको छ । यसरी विभिन्न विज्ञहरूसँग Key Informant Interview र अवलोकन विधिबाट सहभागिता सम्बन्धी धारणा संकलन गरिएको छ । यसले प्रत्येक महिला सांसदहरूको सहभागिता सम्बन्धी मूल्य मान्यतालाई जोड दिन्छ ।

Logic = The Theory of Reasoning

प्रतिनिधित्वको सिद्धान्तको आधारमा Research finding लाई व्याख्या गरी निष्कर्ष निकालिएको छ । प्रतिनिधित्वको सिद्धान्तसँग पूर्वकार्य समीक्षालाई अन्तर सम्बन्ध गरी Reliability and Validity test गरी Value मा आधारित Qualitative Research गरिएको छ ।

अनुसन्धान पद्धति (Methodology)

यो अनुसन्धान लेखका लागि गुणात्मक अनुसन्धान विधि र अन्तर्वार्ता विधि अपनाएर महिला सांसदहरूसँग खुला अन्तर्वार्ता लिइएको छ । संसदको बैठक र संसदीय समितिहरूको बैठकमा विधेयकहरूमाथि छलफल गर्दा के कस्तो समस्या देखिएका छन् भन्ने तथ्य पत्ता लगाउनको लागि अन्तर्वार्ता विधि अपनाइएको छ । यस्तो अध्ययन गर्नका लागि interpretative philosophy (research paradigm) अपनाइएको छ । महिलाहरूले संसदमा कसरी सहभागिता गरी रहेका छन् भन्ने तथ्य पत्ता लगाउनका लागि यो शोधविधि प्रयोग गरिएको छ । यो अनुसन्धान लेखमा अवलोकन विधिका माध्यमबाट विभिन्न महिला सांसदहरूको जातीय र क्षेत्रीय आधारमा सहभागिता र चुनौति को बारेमा छलफल गरिएको छ । महिलाहरूले संसदको बैठकमा के कसरी विधेयकको बारेमा छलफल गर्छन् भन्ने विषयको अनुसन्धान अवलोकन विधि अपनाएर पत्ता लगाइएको छ । यस विषयका विज्ञहरूसँग Key Informant Interview open ended question बाट

अन्तर्वार्ता लिइएको छ । महिला सांसदहरूको संसदमा कस्तो सहभागिता छ भनी सत्य तथ्य पत्ता लगाउन यस्तो अन्तर्वार्ता १० जना विज्ञहरूसँग लिइएको छ ।

यस शोधकार्यसँग सम्बन्धीत विभिन्न पुस्तक, लेख रचना र शोधग्रन्थ साथै अनुसन्धान लेख अध्ययन गरिएको छ । महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि भए पनि सहभागिता पक्ष प्रभावकारी नहुनुको प्रमुख तथ्य पत्ता लगाउनको लागि गुणात्मक अनुसन्धान विधिबाट यो अनुसन्धान लेख अन्तर्वार्ता विधिबाट तयार गरिएको छ । विभिन्न पूर्व शोधकर्ताले तुलनात्मक अनुसन्धान विधिबाट महिला सांसदहरूको संसदमा प्रतिनिधित्वका बारेमा अनुसन्धान गरिएको शोधकार्य पाइन्छ । यसरी नै वर्णनात्मक अनुसन्धान विधिबाट पनि विश्वका विभिन्न देशको महिला सांसदहरूको संसदमा प्रतिनिधित्वको बारेमा अनुसन्धान भएको छ । नेपालको संसदमा महिलाहरूको सहभागिता के कस्तो छ भनी अनुभवमा आधारित अन्तर्वार्ता विधि अपनाएर यो अनुसन्धान लेख तयार पारिएको छ । यस्तो अन्तर्वार्ताबाट महिला सांसदहरूले संसदको बैठकमा अनुभव गरेका चुनौतीहरू पत्ता लगाएर त्यसको समाधानको लागि गुणात्मक अनुसन्धान विधि प्रयोग गरी समाधान पत्ता लगाइएको छ ।

७ अध्ययनको सीमाङ्कन (Delimitation)

यो अध्ययन महिलाको राजनीतिक सहभागितामा केन्द्रित छ । यसले महिलाको राजनीतिक सहभागितामा अध्ययन गरेको छ । महिलाहरूको राजनीतिक सहभागितामा के कस्ता चुनौतिहरू र समस्याहरू छन् भन्ने विषयमा अध्ययन गरिएको छ ।

८. सैद्धान्तिक

महिलाहरूले राजनीतिक अधिकार प्राप्त गर्नका लागि सन् १८३० मा अमेरिकी महिलाहरूले दासताको विरुद्धमा आन्दोलन गरी राजनीतिक अधिकारको माग गरेको बुझिन्छ । यसै क्रममा सन् १८९३ मा सर्वप्रथम न्यूजील्याण्डले महिलाहरूलाई मताधिकार दिएको हो । यसरी नै संयुक्त राष्ट्रसंघको वडापत्रको १२ औं परिच्छेदको धारा ७६ मा जाति लिङ्ग भाषा वा धर्ममा भेदभाव नराखी सबैका लागि मानव अधिकार र मौलिक स्वतन्त्रताको सम्मान गरी महिलाहरूलाई राजनीतिक अधिकारको रूपमा मानव अधिकार प्रदान गरिएको हो (www.LawCommission.gov.np पृ. २४) ।

यसै वडापत्रलाई आधारमानी मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र सन् १९४८ जीउ मान्ने, बेच्ने तथा वेश्यावृत्तिको शोषणको दमनको लागि व्यवस्था भएको महासन्धि १९४९ र महिलाहरूको राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी महासन्धि १९५२ साथै सन् १९६६ मा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञा पत्र जारी भएपछि विश्व भरिका महिलाहरूले राजनीतिमा भाग लिन पाएको बुझिन्छ । प्रथम विश्व युद्धमा महिलाहरूले पनि वीरतापूर्वक युद्ध गर्न सहयोग पुऱ्याएपछि विश्वमा प्रतिनिधिमूलक लोकतन्त्रको अवधारणाले महिलालाई राजनीतिमा सहभागिता गराउनु पर्ने सैद्धान्तिक अवधारणा आएको पाइन्छ । मानव अधिकार विश्व राजनीति र मानव विकासको प्रमुख पक्ष भएको महिलाको राजनीतिको लागि विश्वव्यापी सैद्धान्तिक अवधारणा बनेको देखिन्छ ।

२० औं शताब्दीमा महिलाको राजनीतिको वैचारिक आन्दोलन शुरु भएको हो । यस प्रथम लहरको आन्दोलनले महिलाहरूलाई पुरुष सरह राजनीतिक अधिकार प्रदान गरेको हो । यसरी नै दोस्रो लहरले महिला राजनीतिको लागि स्थापना भएको संघ संगठन र महिलासंघको स्थापना गर्नु पर्ने सैद्धान्तिक अवधारणा ल्याएको हो । तेस्रो लहरको महिलाको राजनीतिक अधिकारले विभिन्न विशेषता, विविधता भएका कमजोर र तल्ला वर्गका महिलाहरूको

अधिकारको सुनिश्चित गरेको पाइन्छ (आर्चाय, २०६८) । नारीवादी उदारवादी सिद्धान्तले लैङ्गिक समानताको लागि संविधान र कानूनमा परिवर्तन हुनुपर्ने सुझाव दिए । यसै सुझावको आधार मानेर संयुक्त राष्ट्रसंघले चौथो विश्व महिला सम्मेलन चीनको बेइजिङमा गराएर विश्वका महिलाहरूलाई अधिकार सम्पन्न गराएको हो । बेइजिङ घोषणा पत्रले महिलाहरूसँग सम्बन्धीत १२ वटा बुँदाहरूलाई सन् १९९५ मा पारित गरेको छ, ती बुँदाहरू यस प्रकारका छन् ।

१. महिला र गरिबी
२. महिला र शिक्षा
३. महिला र स्वास्थ्य
४. महिला विरुद्ध हिंसा
५. महिला र सशस्त्र द्वन्द्व
६. महिला र अर्थव्यवस्था
७. शक्ति तथा निर्णय प्रक्रियामा महिला
८. महिला विकासको निम्ति संस्थागत संयन्त्र
९. महिलाको मानव अधिकार
१०. महिला र सञ्चार
११. महिला र वातावरण
१२. बालिकाको सुरक्षा

यी १२ वटा महिला सम्बन्धी अधिकारलाई बेइजिङ प्लेट फर्मको रूपमा सार्वजनिक गरिएको छ । (Beijing Platform for Action-BEPA, 1995) ।

९. कार्यान्वयन

महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि भएमा महिलासँग सम्बन्धीत समस्या चुनौती समाधान गर्न सकिन्छ । यो अनुसन्धान लेखले पाकिस्तानको राष्ट्रिय संसदमा महिलाको प्रभावकारी भूमिकाको अध्ययन गरेको छ । महिलाहरूको राजनीतिक सशक्तीकरण गर्नका लागि ३०% महिलाहरूलाई राजनीतिक सहभागिताको लागि आरक्षण दिनु पर्ने प्रस्ताव पारित गरेपछि राष्ट्रिय संसदमा ३०% महिलाहरूको सहभागिता गराउने कार्य बेइजिङ प्लेट फर्मबाट निर्णय भएको छ । यही बेइजिङ प्लेट फर्मको निर्णय अनुसार संयुक्त राष्ट्रसंघका सदस्य देशहरूले संसद र सरकारमा महिलाको राजनीतिक सहभागिता वृद्धि गराउन सफल भएको छ । संयुक्त राज्य अमेरिकामा पनि तल्लो सदन House of Representative मा महिलाहरूको संख्या वृद्धि सन् २०१५ मा २६.४% पुगेको देखिन्छ । यसरी नै पाकिस्तानको राष्ट्रिय संसदमा महिलाको नेतृत्व विश्व भरि २५ औं स्थानमा रहेको छ । पाकिस्तानी महिलाहरूको संसदमा सकारात्मक विभेदका माध्यमबाट पाकिस्तानी महिलाहरूको संसदमा सहभागिता गराएर राज्यको नीति नियम पाकिस्तानी महिला मैत्री बनाउन सफल भएका छन् । तसर्थ पाकिस्तानी महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि हुन वित्तिकै त्यहाँ उनीहरूले संसदबाट प्रभावकारी ऐन कानून बनाएका छन् । उनीहरूले संसदमा Hudood ordinance प्रस्ताव पेश गरेका छन् । यो अध्यादेश मुस्लिम धर्ममा

आधारित छ । यस्तो अध्यादेश जारी गरी पाकिस्तानी महिलाहरूमाथि हुने सबै प्रकारको विभेद र हिंसा न्यूनीकरण हुदै गएको छ (sterken and zia, 2015) ।

संयुक्त राष्ट्रसंघ अन्तर्गत सकारात्मक विभेदको प्रक्रियाका माध्यमबाट बेइजिङ प्लेट फर्मको निर्णय कार्यान्वयन गराउने भएकाले पाकिस्तानको National Assembly मा पाकिस्तानी महिलाहरूको संख्या अभिवृद्धि गर्नका लागि सकारात्मक विभेदको माध्यमबाट आरक्षण गरिएको कुरा यस अनुसन्धान लेखमा गरिएको पाइन्छ । तसर्थ विश्वका धेरै देशहरूमा महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि भएको देखिन्छ । यस्तो संख्या वृद्धिले संसदमा महिलाहरूको समस्या समाधान गर्ने विधेयक पारित गर्न सजिलो भएको छ । यसरी नै महिलाहरूको राजनीतिक सहभागिता र प्रतिनिधित्व गराउनका लागि Fast track कोटा प्रणाली विश्वका विभिन्न देशहरूमा कार्यान्वयन गरिएको छ । यसको माध्यमबाट महिलाहरूको राजनीतिक सशक्तीकरण र सहभागिता गराउन सजिलो भएको छ । यसले समानताको सिद्धान्त र लोकतन्त्र प्रति त्यति ध्यान दिदैन । महिलाहरूको समस्या पुरुष जनप्रतिनिधिहरूबाट समाधान नहुने भएकाले महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि गरि महिलासँग सम्बन्धीत विधेयक पारित गराउनको लागि यस्तो माध्यम अपनाइएको हो । सबैभन्दा बढी महिलाहरूको संसदमा प्रतिनिधित्व अफ्रिकी देशहरू र Nordics countries मा रहेको पाइन्छ । महिलाहरूलाई राजनीतिक सशक्तीकरण बनाउनको लागि संवैधानिक र कानूनी रूपमा प्रदान गरिएको आरक्षण प्रणाली विवादित रहेको छ (Dahlerup 2005, पृ., १४१-१५२) ।

अष्ट्रेलियामा सन् १९०२ मा राजनीतिक मताधिकार प्राप्त गरेपछि त्यहाँका महिलाहरूले राजनीतिक अधिकार प्राप्त गरेका हुन् । त्यसपछि उनीहरूले संसदीय शासन प्रणाली अन्तर्गत संसद सदस्यको उम्मेदवार दिएको बुझिन्छ । अष्ट्रेलियाका महिलाहरूले राजनीतिक अधिकारप्राप्त गरे पनि उनीहरू पितृसत्तात्मक सोचका कारण त्यहाँका महिला र पुरुष बीच विभेद रहेको पाइन्छ । यस्तो विभेदलाई न्यूनीकरण गर्नका लागि अष्ट्रेलियाका महिलाहरूलाई राजनीतिक सशक्तीकरण गर्नका लागि समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अवलम्बन गरी सकारात्मक विभेदको प्रक्रिया अपनाएर अष्ट्रेलियाका महिलाहरूको संसदमा संख्या वृद्धि गर्ने प्रयास भएको छ । यस्तो कार्यलाई सहयोग गर्नका लागि दोस्रो लहरको नारीवादी आन्दोलनको प्रमुख भूमिका रहेको देखिन्छ । अष्ट्रेलियाका महिलाहरूले विभिन्न विभेद हिंसा र अन्यायमा पारिरहेकाले त्यहाँका महिला अधिकारवादी र दबाव समूहहरूले महिलाहरूको राजनीतिक अधिकारको बारेमा आवाज उठाएका थिए । तसर्थ अष्ट्रेलियाको महिलाहरूको विभिन्न किसिमको समस्या समाधान गर्नका लागि संसदबाट विभिन्न विधेयक पास गरिएको छ । दोस्रो विश्व युद्ध पछि अष्ट्रेलियाका केही नारीवादी महिलाहरूले महिला अधिकारको लागि आन्दोलन गरेको बुझिन्छ । यस आन्दोलनले अष्ट्रेलियन महिलाहरूलाई राजनीतिक सहभागिता र समावेशीकरण गर्न सहयोग पुऱ्याएको बुझिन्छ । यस नारीवादी आन्दोलनले महिलाहरूको पुरुष सरह अधिकार प्राप्त गर्नका लागि सरकारसँग माग राखेका थिए । त्यहाँको सामाजिक संरचनामा पितृसत्तात्मक प्रभाव परेको हुँदा यसको विरुद्धमा महिला अधिकारवादी र विभिन्न दबाव समूहहरूले महिला अधिकारको बारेमा वकालत गरेको बुझिन्छ । तसर्थ समान कामको समान ज्याला/तलब हुनु पर्ने कार्यस्थल सुरक्षित हुनु पर्ने । यसरी नै Divorce र गर्भपतनको विषयलाई संसदमा छलफलको विषय बनाइएको छ । तसर्थ अष्ट्रेलियाका महिला सांसदहरूले संघीय संसदमा महिला र बालबालिकासँग सम्बन्धीत विभिन्न दैनिक समस्या समाधान गर्नका लागि संसदमा विभिन्न विधेयकमाथि छलफल गरी पारित गराएका छन् । अष्ट्रेलियाको लेबर पार्टीले त्यहाँको संसदमा महिलाहरूको संख्या वृद्धि गर्नका लागि Affirmative Action Policy सकारात्मक विभेद नीति कार्यान्वयन गराएको देखिन्छ । अष्ट्रेलियाको राजनीतिक दलहरूले राजनीतिक समावेशीकरण

गर्नका लागि Affirmative Action अपनाएर महिलाहरुलाई उम्मेदवार बनाएका छन् । त्यहाँको संघीय संसदमा संख्या वृद्धि गरी लैङ्गिक समानता कायम गर्नका लागि विभिन्न राजनीतिक दलहरुले उम्मेदवार बनाएका छन् । समानुपालिक निर्वाचन प्रणाली लागु गरी त्यहाँका महिलाहरुलाई उम्मेदवार बनाएर त्यहाँको संसदमा महिलाहरुको समानुपालिक प्रतिनिधित्व गराउने कार्य भएको बुझिन्छ । तसर्थ अष्ट्रेलियाका लेबर पार्टी र उदारवादी राजनीतिक दलहरुले महिलाहरुलाई उम्मेदवार बनाएर त्यहाँको संसदमा प्रतिनिधित्व गराए ।

अष्ट्रेलियन महिलाहरुले निर्वाचनका समयमा चुनावी नाराहरु child care बनाउने Rape न्यूनीकरण गर्ने गर्भपतनको विषयलाई व्यवस्थित गर्ने, Divorce का विषयमा स्पष्ट नीति बनाउने नारा दिएको पाइन्छ । यसरी नै लैङ्गिक समानता कायम गर्ने, सामाजिक सुरक्षा कायम गर्ने र शिक्षामा समान अवसर कायम गराउने प्रयास गरेको बुझिन्छ । (Sawer and simms) ।

अष्ट्रेलियामा महिलाहरुको राजनीतिक अधिकारको कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा सकारात्मक विभेदलाई कार्यान्वयन गरिएको छ । त्यहाँका महिलाहरुको साभ्ना समस्या घरेलु हिंसा लगायत महिलामाथि हुने सबै प्रकारको हिंसाहरुको न्यूनीकरण गर्न खोजिएको छ ।

भारतमा महिलाहरुको राजनीतिक सशक्तीकरण गर्नका लागि आरक्षणको प्रक्रिया अपनाइएको छ । त्यहाँका भारतीय महिलाहरुले सशक्तीकरणको लागि आवाज उठाएका छन् । यस्तो आवाज सामाजिक वर्ग राजनीतिक विचारधारा र सामुहिक पहिचानको विषयमा गरेका छन् । यस्तै विषयमा आधारित भएर भारतीय महिला सांसदले संसदमा आरक्षण सम्बन्धी प्रस्ताव राखे । भारतीय महिला अधिकारवादीले संसदमा प्रतिनिधित्वको लागि आन्दोलन गरे । सन् १९९२ मा ७३/७४ औं संविधान संशोधन गरी भारतीय महिलाहरुलाई राजनीतिक सशक्तीकरण गराएको हो । यसरी राजनीतिक सशक्तीकरण गराएको देखिन्छ । यो राजनीतिक सशक्तीकरण र सहभागिता class oriented नभएर Elite based oriented भएको पाइन्छ ।

भारतको संसदीय राजनीतिमा महिलाहरुको सहभागिता न्यून भएकाले त्यहाँ Affirmative Action को आधारमा आरक्षण प्रदान गरिएको छ । यसरी भारतमा बेइजिड प्लेटफर्म कार्यान्वयन भएको छ । भारतीय महिलाहरुलाई राजनीतिक सशक्तीकरणका लागि ५४५ सिट मध्ये ३३% आरक्षण दिदा १८२ सिटमा निर्वाचित भए । तसर्थ भारतको राजनीतिमा महिला सहभागिता वृद्धि हुनुमा बेइजिड प्लेट फर्म र Affirmative Action को महत्वपूर्ण भूमिका रहेको देखिन्छ । (Rai 1999, पृ.पृ., ७०/८०)

१० नेपालको सन्दर्भमा

नेपालको राजनीतिमा महिलाहरुको राजनीतिक सहभागिता न्यून रहेको हुँदा चौथो विश्व महिला सम्मेलन चीनको बेइजिङमा भएपछि नेपाली महिलाहरुको संसदमा सहभागिता गराउने अन्तर्राष्ट्रिय दबाव परेको बुझिन्छ । संसदमा महिलाहरुको न्यून सहभागिता भएकोले यसको नकारात्मक प्रभाव महिलासँग सम्बन्धी विधेयक पारित गर्न समस्या परेको देखिन्छ । संसदमा महिलाहरुसँग सम्बन्धीत विविध समस्या समाधान गर्न व्यापक छलफल गर्नुपर्ने भएकाले महिलाहरुको संसदमा संख्यावृद्धि गर्नु आवश्यक देखिएकाले नेपाली महिलाहरुलाई राजनीतिक आरक्षणको आवश्यकता भएको हो (Pradhan, 2005, पृ.पृ., ६६/७६) ।

यसरी नै नेपालको विगतको संसदीय निर्वाचनमा महिलाहरुको न्यून प्रतिनिधित्व भएकाले महिलाहरुको समस्याबारे संसदमा कम छलफल हुन्थ्यो यसले गर्दा लैङ्गिक असमानता वृद्धि भएकाले नेपाली महिलाहरुले विभिन्न आन्दोलन गरी आफ्नो अधिकारको माग राखे नेपालको संसदमा महिलाहरुको न्यून उपस्थितिले महिलासम्बन्धी विधेयकहरु पारित हुन सकेको

थिएन । नेपालमा माओवादी सशस्त्र विद्रोह र दोस्रो लोकतान्त्रिक जनआन्दोलन पछि नेपालमा नयाँ संविधान निर्माणसँगै महिलालाई ३३% आरक्षण सिट उपलब्ध गराइएको छ । यसरी संविधान सभाको निर्वाचनमा ३३% महिला निर्वाचित भए । उनीहरूले विभिन्न कानून बनाए पनि नेपाली महिलाहरूको दैनिक समस्या समाधान हुन सकेको छैन (Shrestha, 2011, पृ.पृ., ३५/३८) ।

नेपालको नयाँ संविधानले महिलाहरूलाई ३३% आरक्षण उपलब्ध गराए पनि नेपाली विविध प्रकारका महिलाहरूको दैनिक समस्या र चुनौती न्यूनीकरण हुन सकेको छैन । विभिन्न प्रकारका सामाजिक परम्परा र कुरीतिका कारण नेपालको संघीय संसदमा महिलाहरूको संख्या वृद्धि भए पनि मुख्य समस्या समाधान हुन सकेको छैन । तसर्थ नेपालमा आरक्षण प्रणाली सैद्धान्तिक मात्र रहेको छ । अझै पनि व्यवहारमा कार्यान्वयन हुन सकेको देखिन्छ । संघीय संसदमा सहभागिता हुने महिलाहरूको राजनीतिक सशक्तीकरण गर्नु पर्ने देखिन्छ (Pandey, 2016, पृ.पृ. २०२/२२०) ।

निष्कर्ष :-

संयुक्त राष्ट्रसंघको वडापत्र अन्तर्गत मानव अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । यो अधिकारको कार्यान्वयन गर्नका लागि महिलाहरूलाई राजनीतिक अधिकार प्रदान गरिएको हुँदा संयुक्त राष्ट्रसंघको चौथो विश्व महिला सम्मेलन बेइजिङमा भएको हो । यही बेइजिङ प्लेटफर्मले महिलाहरूलाई ३३% आरक्षण प्रदान गरेको हो । यसको कार्यान्वयन विश्वव्यापी भएको पाइन्छ । तसर्थ नेपालमा नयाँ संविधान बनेपछि नेपाली महिलाहरूले ३३% संघीय संसद लगायत अन्य राजनीतिक तह र स्तरमा प्राप्त गर्दै आए पनि नेपाली महिलाहरूको दैनिक समस्या र चुनौती न्यूनीकरण हुन सकेको छैन । यसरी नै वर्तमान अवस्थामा संसदमा महिलाहरूको संख्या घट्दै गएको देखिन्छ । संसदमा महिलाहरूले कानून बनाए पनि कार्यपालिका र न्यायपालिकामा न्यून सहभागिता भएकाले बनाइएका कानूनहरू पनि व्यवहारिक रूपमा कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । अझै पनि महिलाहरूको अधिकार कार्यान्वयन कसरी गर्ने गराउने भन्ने सन्दर्भमा महिला अधिकारवादीहरूको स्पष्ट दृष्टिकोण देखिन्छ । समानुपातिक प्रतिनिधित्वमा जाने वा सकारात्मक विभेद अन्तर्गत आरक्षण प्रणाली स्वीकार गर्ने भन्ने विषय विवादमा रहेको छ । नेपाली महिलाहरूलाई राजनीतिक आरक्षणसँगै सशक्तीकरण पनि गर्दै लैजानु पर्ने आवश्यकता भएको छ ।

सन्दर्भसूची

- Acharya, I. (2016). Challenges of Nepalese Women in Parliamentary Election, *Tribhuvan University Journal*, Vol. 29(2), PP, 81-88.
- Acharya, I.(2013). Women's Particapation in Leadership Role of Major Political Parties of Nepal, PhD. Dissertaton, Political Science, T.U.
- Acharya, M. (1979). *Statistical profile of Nepalese women*, CEDA.
- Acharya, M., & Bennett, L. (1981). *The rural women of Nepal: an aggregative analysis and summary of 8 village studies*, CEDA
- Agbalajobi, D. T. (2010). Women's participation and the political process in Nigeria: Problems and prospects. *African Journal of Political Science and International Relations*, 4(2), 075-082.
- Aijaz, R. (2008). A form of urban local government in India. *Journal of Asian and African Studies*, 43(2), P.P, 131-154.
- Asia Foundation, (2018). Nepal's Locally elected women representatives: exploratory study of needs and capacity, Nepal: *Australian Aid and the Asia Foundation*. (Beijing Plate Form for Action, BEPA, 1995)
- Ballington, J., & Karma, A, (ed.). (2005). *Women in parliament: Beyond Number*, IDEA.
- Bennett, L., & Singh, S. (1969). *Traditional and change in the legal status of women in Nepal*, CEDA.
- Beveridge. (2000), 'Main streaming and the Engendering of policy making: a means to an End?', *Journal of European public policy*, Vol. 7 No. 3.
- Constitution of Nepal*, (2015). Nepal, Kanoona Kitab Khana
- Dahlerup, D.,L & Freidenvall, L.(2005). Quota as a "Fast Track" to Equal Representation for women. *International Feminist Journal of Politics*.vol 7 No. 1.
- Dovi,S. (2009). Measuring Representation: Rethinking the role of Exclusion, University of Arizona.
- Ghimire, D. (ed.). (1977). *Women and development*, CEDA.
- Giffith, J.A & Ryle, M. (1989), Parliament : function practice and procedures, sweet and Maxwell.
- Global Gender Gap 2020, World Economic Form.
- Global Gener Gap 2023 World Economic Form.
- Griffith, J.A.G. (1989). *Parliament, practice and procedures*, sweet and Maxwell,
- Hanna, P. (1967). *The Concept of Representation*, Los Angels: University of Press.
- Johari, J.C. (1989). *Principles of modern political Science*, Sterling.
- Kadel, T. (2014) women's political Representation in Nepal: An Experience from the 2008 constituent Assembly, *Asian Journal of women's studies*. Vol. 20, No. 4,
- Khakhurel, D., Lama, S., Agrawal, K., & Shrestha, M. (ed.) (2011). *Women Members of the constituent Assembly: A Study on contribution of women in constitution making in Nepal*, Nepal Law society.
- Krook, M.L. (2007). Candidate Gender Quotas: A Frame Work for analysis, *European Journal of Political Research*, Vol.46, No. 367
- Lotter,S. (2017). Gender Gap, Gender Trap: Negotiations of Intersectionality and Patriarchy amongst women Elites in Nepal Vol. 48, pp.97-115
- Malla, M. V. (2006). Empowering Nepali Women: An Agenda of Good Governance, *Journal of Political Science*, Vol, 9(3), PP. 86-111
- Malla, M. V. (2013). *Building Political Culture in Nepal*, Adroit.

- Pokharel, B. (2012). Democracy and women: women's Experience of Democracy in a village of Nepal Terai; (A case study of Siraha) PhD. Dissertation, sociology T.U.
- Panday, D.R., Aditya, A., & Dahal, D.R. (ed.) (1999). *Comparative electroral process in south Asia*, NESAC.
- Pandey, B. (2016). Feminist standpoint and Question of women participation in decision making in Nepal. *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, vol,10.
- Pandey, P.K. (2008). Representation with participation Quotas for women in Bangladesh. *Internatrional Political Science Review* Vol.29. No, 4.
- Pradhan,P.(2005). The Status of Women in Political Participation in Nepal. *Himalayan Review Journal Central Department Geography*, Vol. 35-36.
- Rai, M. S. (1999). Democratic institutions, political representation and women's empowerment, The Quota debate in India. *Demacratization* Vol. 6 No. 3, pp.84-99.
- Rosen, J. (2013). The effects of political institutions on women's political Representation: A Comparative Analysis of 168 countries from 1992 to 2010. Sage, *Political Research Quarterly*, Vol.66, (2), P.P 306- 321.
- Ruedin, D. (2012). The Representation of women in National parliaments: A cross-national comparison, Oxford University, *European Sociological Review*, Vol, 28(1).PP. 96-109
- Sawer, M & Simms, M. (1984). A women's place. George, Allen & Unwin.
- Sawer, M. (2000). Parliamentary Representation of Women: From Discourses of Justice of Strategies of Accountability: Sage, *Journal, International Political Science Review*, Vol. 21(4), pp. 99-105.
- Sawer, M., Tremblay, M., & Trimble, L.(ed.) (2006). *Representing women in parliament: A Comparative study*, Routledge.
- Shrestha, I., & Hachhethu, K. (2002). *Women & Governance, from a gender perspective*, shtriishakti.
- Shrestha, M.(2011). Relevance of women reservation in Nepal. *Academic Voices*, Vol. 1 No. 1.
- Siaroff, A. (2000). Women's Representation in Legislatures and Cabinets in Industrial Democracies: Sage, *Journal, International Political Science Review*, Vol. 21(2), PP. 197-215
- Sterken, E.& Zia, L. (2015). Does a link exist between increasing participation in parliament and the Introduction and passage of laws to protect women in Pakistan? *Journal of Political Studies*, Vol. 22(2), pp. 76-89.
- Sturgis, A.F. (1952). *Learning Parliamentary procedures*, McGraw-Hill.
- UNDP, (2002). *Millennium Development Goals: Progress Report 2002 of Nepal*, United Nations Development Programme.
- United Nation, (2015). *Beijing Declaration plat form for Action, document adopted at Fourth World Conference on women Beijing*, September 4-15.
- United Nations, (1979). *Convention on the Elimination of all forms of Discrimination against Women*. United Nation, Treaty Series.
- United Nations. (1953). *Convention the Political Rights of Women*. United Nations, Treaty Series.
- Vaidya, M. (2011). *Political Socialization of women in Nepal*, Adroit.
- William, M. (1998). Voice, Trust and Memory: Marginalized Group and the Failing of Liberal Representation, Princeton University.
- Women Nepal. (1995). World Conference on Women 4th Beijing Sep. 4-15, Country Report. National Planning Commission.
- Women Nepal. (2000). United Nations Development Programme Beijing +5

आचार्य, मीना (२०६८), नेपालको महिला आन्दोलनका परिवर्तित सन्दर्भ एक विवेचना,
टंकप्रसाद आचार्य स्मृति ।

नेपालको संविधान, (२०७२), कानून किताब व्यवस्था समिति

रिसाल र पोखरेल, भैरव र भरतराज (२०७५), नेपालका मन्त्री र सांसद्हरु सिकाइ समूह प्रा.लि.

।